

СУТНІСТЬ І КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ ОБЛІКОВОГО ПЕРСОНАЛУ*Розглянуто сутність професійного ризику бухгалтера, визначено динаміку**страхування таких ризиків, а також розроблено класифікацію професійних ризиків облікового персоналу*

Постановка проблеми. Одним з основних джерел інформації для прийняття економічно обґрунтованого рішення є бухгалтерська звітність, яка повинна відповідати вимогам достовірності, об'єктивності, суттєвості та своєчасності. Проте звітність підприємства також включає елементи невизначеності та може містити недостовірну облікову інформацію, сформовану під впливом ризиків, зокрема так званого професійного ризику бухгалтера, що виникає в системі бухгалтерського обліку підприємства. Вони пов'язані з безпосередньою роботою бухгалтерського персоналу (носять суб'єктивний характер) та залежать від людських факторів бухгалтера, його вчинків, професійності та відповідальності. Виникають професійні ризики бухгалтера в процесі ведення бухгалтерського обліку, а саме, коли над обліковою інформацією здійснюється ряд дій – вимірювання господарської діяльності шляхом реєстрації даних; здійснення обробки та інтерпретації даних; передача інформації у вигляді звітів для використання її в управлінні діяльністю підприємства. Тому на сьогодні актуальним залишається дослідження питання виникнення та ступеня впливу професійних ризиків бухгалтера на діяльність підприємства та інших суб'єктів господарських відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням сутності та складових професійного ризику бухгалтера, причин його виникнення займалися такі вчені та науковці як Ф.Ф. Бутинець, А.П. Задков, А.Ш. Джангетов, І.В. Єсарєва, Я.В. Соколов, А.С. Толстова, А.С. Шевельов, О.В. Шевельова та ін. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій, залишаються невирішеними питання класифікації ризиків діяльності облікового персоналу, що дозволила б визначити напрями, причини, наслідки таких ризиків, та удосконалити організацію бухгалтерського обліку в частині роботи бухгалтерської служби для мінімізації ступеня професійного ризику бухгалтера, уникнення підприємством його негативних наслідків.

Мета дослідження. Полягає визначенні сутності професійного ризику бухгалтера, який виникає в системі бухгалтерського обліку підприємства, а також розробка класифікації ризиків професійної діяльності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сьогодні у сфері бухгалтерського обліку існує велика кількість ризиків, пов'язаних з маніпулюванням бухгалтером різними методами обліку, що, відповідно, може змінювати

величину фінансового результату діяльності підприємства. Цей факт призводить до викривлення облікової інформації, що, в свою чергу, накладає відповідальність на бухгалтера перед суспільством.

Слід також згадати судову справу 1951 року між компаніями "Candler" та "Crain, Christmas & Co" [2], що була порушена у Великобританії позивачем, який придбав компанію ґрунтуючись на підготовленій їй бухгалтерами фінансової документації. Отримані відомості про компанію виявились недостовірними та спричинили виникнення збитків у покупця. Позов було відхилено у зв'язку з відсутністю на той час у судовій практиці поняття професійної відповідальності перед третіми особами. Бухгалтер мав зобов'язання та ніс відповідальність під час здійснення своєї професійної діяльності тільки перед працедавцем, з яким перебував у договірних відносинах.

Це стало однією з причин розповсюдження професійної відповідальності на третіх осіб, впроваджене у Великобританії в 1963 році. Даний принцип отримав назву "принцип Хедлі Бірні (Hedley Byrne)". Сьогодні він використовується у світовій практиці для визначення відповідальності професіонала за заподіяну ним шкоду (збитки) третій особі. В Україні питаннями професійної відповідальності займаються Н. Грищенко, Ю. Зайкін, Т. Казакова, С.С. Осадець, Я.П. Шумелда, Р. Юлдашев та ін.

Високий ступінь ризику облікової діяльності та професійна відповідальність перед користувачами бухгалтерської звітності свідчать про актуальність дослідження ризиків у системі бухгалтерського обліку, оскільки до цього часу дії бухгалтера, які піддавалися впливу ризиків, не вважались об'єктами дослідження облікової науки.

Аналізуючи дані вітчизняних страхових компаній щодо платежів зі страхування відповідальності (зокрема, професійної діяльності) (рис. 1), виявлено за 2006-2008 роки досить високі темпи зростання даного показника, що свідчить про великі суми позовів, кількість ризиків у професійній діяльності, відсутність відповідних резервів на покриття наслідків таких ризиків, що змушують працедавця або фахівця (бухгалтера) вдаватися до страхування професійної відповідальності. До того ж такі країни як Росія, Германия, Сполучені Штати Америки та ряд інших давно зайняли позицію та законодавчо закріпили обов'язкове страхування професійної відповідальності.

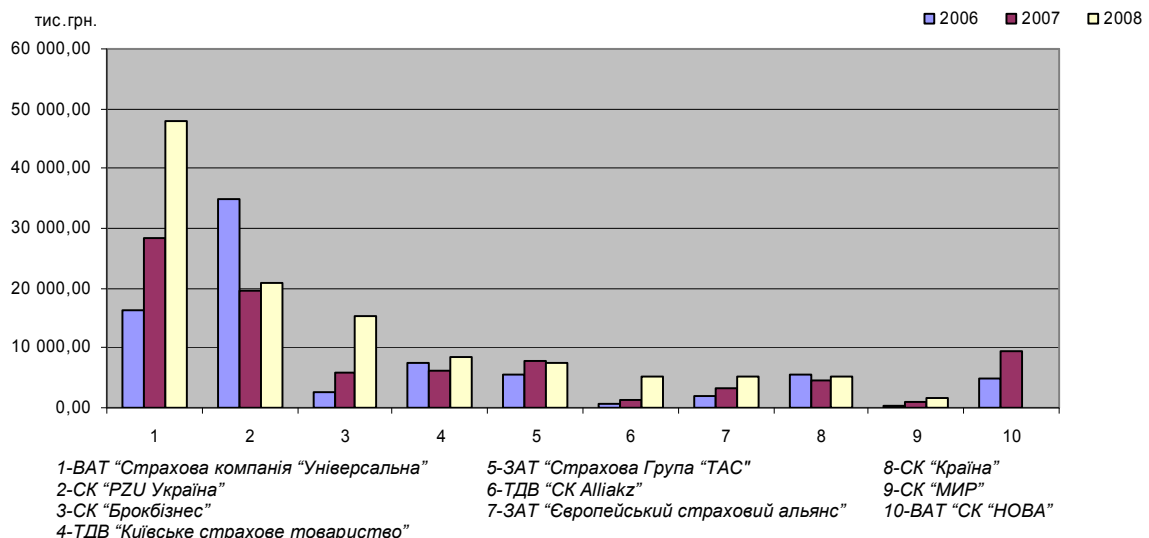

Рис. 1. Динаміка страхових платежів зі страхуванням відповідальності (в т.ч. професійних ризиків) за 2006-2008 рр.

Отже, для удосконалення організаційних аспектів бухгалтерського обліку в частині роботи облікового персоналу, розробки методичних підходів оцінки професійних ризиків бухгалтера та комплексу заходів для мінімізації (або нейтралізації) його ступеня, необхідно визначити об'єкт і суб'єкт ризиків системи бухгалтерського обліку, види професійних ризиків та їх наслідки.

З метою з'ясування, складових об'єктів професійних ризиків бухгалтера, використано визначення об'єкта господарського ризику запропонованого Л.Ф. Догилем [1, с. 17]: "Об'єктами господарського ризику на певному рівні є виробничий процес, посередницькі послуги, товарно-грошові і товарно-обмінні операції, матеріальні та фінансові активи, соціально-економічні і науково-технічні проекти".

Таким чином, об'єктом професійного ризику бухгалтера є процес організації та ведення бухгалтерського обліку, який, в свою чергу, включає процес документування господарських операцій (до якого має відношення бухгалтер); формування облікової політики підприємства (прийняття часті бухгалтера у розробці Наказу про облікову політику, виборі методів обліку, які найкращим чином врахували б всі особливості діяльності підприємства); а також окрім необхідності правильного віднесення операцій на конкретні рахунки обліку, ще й правильне здійснення розрахунків за операціями.

За Л.Ф. Догилем [1, с. 18] суб'єктами господарського ризику можуть бути працівники, безпосередньо зайняті в різних сферах господарської діяльності, а також партнери, посередники та пов'язані з бізнесом державні службовці. Тому, на нашу думку, суб'єктами професійного ризику бухгалтера є, безпосередньо, обліковий персонал підприємства, в особі головного бухгалтера, його

заступника та рядових бухгалтерів, який спричиняє виникнення даного ризику.

З'ясування сутності об'єктів і суб'єктів професійних ризиків бухгалтера допомагає визначити його складові, надає можливість розмежовувати ці складові та фактори (причини), які впливають на виникнення та підвищення ступеня ризику. Результати проведеного дослідження сприяють подальшій розробці класифікації ризиків системи бухгалтерського обліку (безпосередньо ризиків діяльності працівників бухгалтерської служби підприємства) з метою розвитку методики управління ризиками в частині удосконалення організації бухгалтерського обліку та відображення в обліку ймовірних наслідків професійних ризиків.

Відповідно до того, що причиною ризиків, які виникають в системі бухгалтерського обліку, є їх суб'єктивних характер, пов'язаний з людським фактором, всі ризики системи бухгалтерського обліку можна визначити прямо залежними від якісного здійснення професійної діяльності працівниками бухгалтерської служби (суб'єктів організації та ведення обліку) та наслідків (результатів) їх роботи. Тобто слід ототожнювати ризики системи бухгалтерського обліку з поняттям професійних ризиків бухгалтера, під яким слід розуміти дії або бездіяльність працівників бухгалтерської служби, які провокують можливу небезпеку викривлення бухгалтерської інформації, викликану безгосподарністю, марнотратством або фальсифікацією звітності, що призводить до понесення підприємством втрат. Отже, розглянемо їх класифікацію (рис. 2) для можливості подальшого визначення причин виникнення та наслідків таких ризиків.

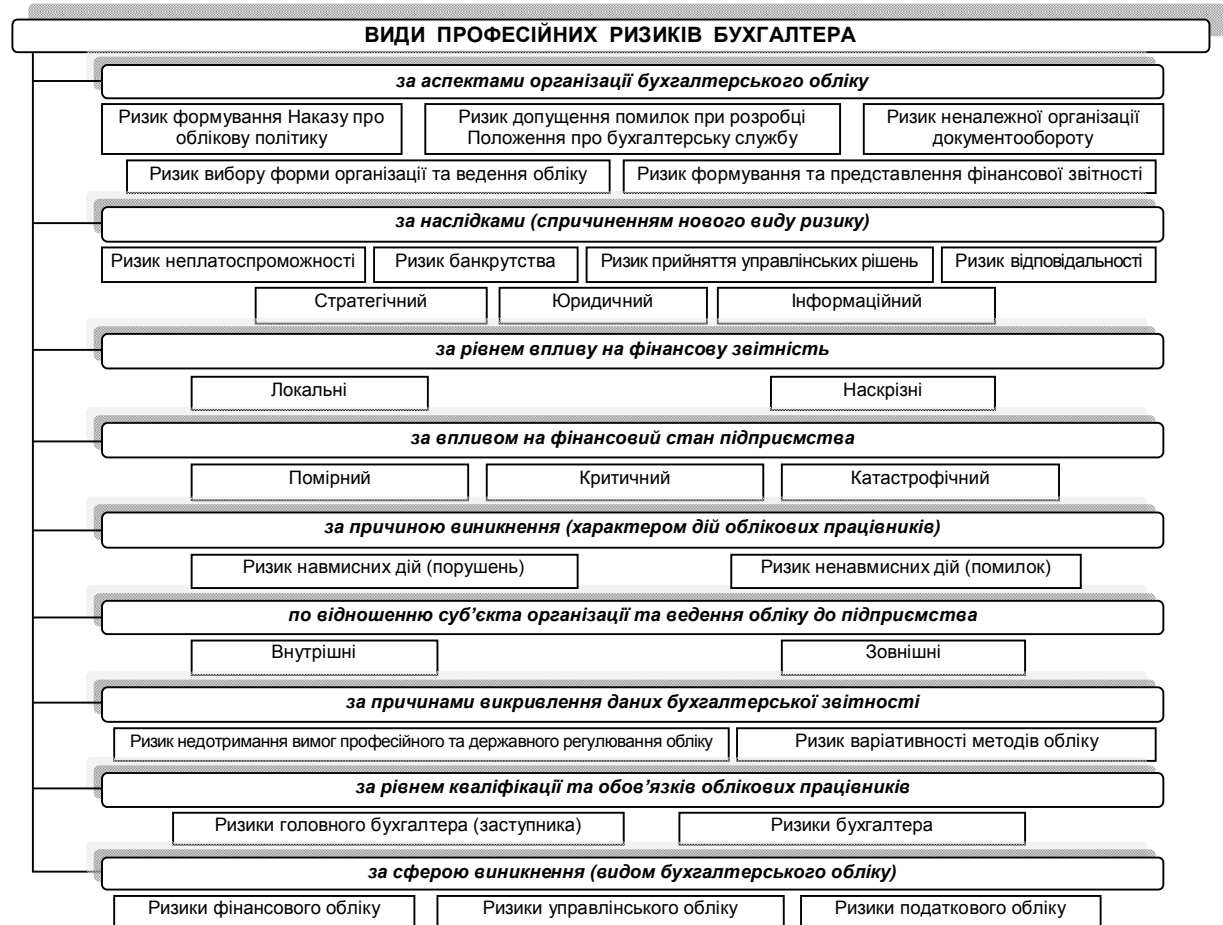

Рис. 2. Класифікація професійних ризиків облікових працівників

Отже, на рис. 2 визначено вісім класифікаційних ознак професійних ризиків працівників бухгалтерської служби, які були сформульовані відповідно до причин, суб'єктів, наслідків, ступеню впливу та сфер виникнення

бухгалтерського ризику. Детальну характеристику виявлених та запропонованих видів професійних ризиків бухгалтера наведена у табл. 1.

Таблиця 1. Характеристика професійних ризиків працівників бухгалтерської служби підприємства

№ з/п	Вид професійного ризику бухгалтера	Коротка характеристика
1	2	3
<i>За аспектами організації бухгалтерського обліку</i>		
1	Ризик формування Наказу про облікову політику	Пов'язаний з помилками та нечітким формулюванням положень Наказу про облікову політику, що мають двояке трактування однієї і тієї ж самої позиції та створюють підставу для вибору методу обліку, а не суворому дотриманню визначених положень; не здійснення перегляду методик обліку, які є нерациональними на новому етапі розвитку підприємства, що може призвести до викривлення та неповноти облікової інформації
2	Ризик допущення помилок при розробці Положення про бухгалтерську службу	Ймовірність збоїв у роботі підприємства, викликана незабезпеченістю ланки управління необхідною тачасною інформацією для прийняття рішень, а також нечіткими визначеннями у Положенні про бухгалтерську службу прав, обов'язків, відповідальності облікових працівників та їх порядку підпорядкування керівництву та іншим підрозділам
3	Ризик неналежної організації документообороту	Пов'язаний з не розробленістю або недостатньою розробленістю графіку документообороту, неналагодженість зв'язків між підрозділами, що викликає затримку відображення в обліку господарських операцій, які відбулися, тачасну передачу зведеної інформації управлінському персоналу для прийняття рішень
4	Ризик вибору форми організації та ведення бухгалтерського обліку	Необґрунтований вибір форми організації та ведення обліку, що може викликати виникнення додаткових витрат, збільшення ступеня інформаційного ризику та ризику відповідальності перед користувачами бухгалтерської звітності (наприклад, недотримання принципу економічної доцільності при автоматизації обліку на підприємстві, залучення для ведення бухгалтерського обліку низько кваліфікованих суб'єктів підприємницької діяльності, які надають такі послуги, вибір застарілого програмного забезпечення з бухгалтерського обліку, недостатній рівень економічної безпеки даних при комп'ютеризації обліку та інше)
5	Ризик формування та представлення фінансової звітності	Полягає в недотриманні вимог законодавства щодо розкриття у звітності достовірної інформації про стан та результати діяльності підприємства; може бути пов'язаний маніпуляцією даних та викривленням інформації, що надається користувачам
<i>За наслідками (спричиненням нового виду ризику)</i>		
6	Ризик неплатоспроможності	Відсутність можливості у підприємства розрахуватися за своїми зобов'язаннями із-за розбалансованості у часі надходжень та витрачання грошових коштів, викликаних навмисними або ненавмисними діями бухгалтера, появою нових зобов'язань перед третіми особами, що виникли внаслідок професійної діяльності або бездіяльності облікового персоналу
7	Ризик банкрутства	Ймовірність понесення значних збитків, що призводить до банкрутства суб'єкта господарювання, спричинена неправильним вибором способу інвестування капіталу, нездатністю підприємства розрахуватися за зобов'язаннями, повною втратою власного капіталу в результаті прийняття рішень на основі випадково недостовірної чи навмисно фальсифікованої облікової інформації
8	Інформаційний ризик	Ймовірність понесення втрат в результаті неповноти, недостовірності, інформації, неточності, несвочасності, неоперативності та незрозумілості інформації, на основі якої приймаються рішення керуючою ланкою підприємства або іншими користувачами (контрагентами)
9	Ризик прийняття управлінських рішень	Відсутність альтернативних варіантів при прийнятті управлінських рішень, викликаних неналагодженою роботою бухгалтерської служби, невчасним отриманням облікової інформації, її неповнотою
10	Стратегічний ризик	Неправильний вибір стратегічного розвитку підприємства, викликаний невідповідністю програми стратегії та ресурсного потенціалу для досягнення поставлених цілей, що виникла в результаті неповноти та недостовірності інформації, представленої бухгалтерською службою підприємства
11	Юридичний ризик	Пов'язаний з недотриманням контрагентами положень договорів постачання, реалізації продукції, надання робіт та послуг, а також вимог законодавства щодо ведення підприємницької діяльності
12	Ризик відповідальності	Ймовірність понесення втрат/збитків як працедавцем (суб'єктом господарювання), так і найманою особою (працівником бухгалтерської служби), за результатами роботи бухгалтера та негативним впливом її наслідків на діяльність третіх осіб, які є користувачами бухгалтерської звітності; порушення бухгалтером вимог законодавства при веденні фінансового, податкового обліку, складанні та поданні звітності, нарахуванні та сплаті податків, використанні бюджетних коштів тощо
<i>За рівнем впливу на фінансову звітність</i>		
13	Локальний ризик	Допущення помилки або здійснення порушень бухгалтером, які викривляють облікову інформацію на локальному рівні та не здійснюють впливу на достовірність бухгалтерської звітності (наприклад, помилка чи описка у договорі щодо строків та порядку розрахунків)
14	Наскрізний ризик	Вірогідність викривлення показників бухгалтерської звітності, викликана помилками та порушеннями бухгалтера у первинних документах, регістрах обліку, відповідних розрахунках тощо
<i>За впливом на фінансовий стан підприємства</i>		
15	Помірний ризик	Ступінь ризику в межах якого діяльність підприємства зберігає економічну доцільність та при підвищенні професійного ризику облікових працівників зростає ймовірність понесення втрат в розмірі величини очікуваного доходу від діяльності
16	Критичний ризик	Можливість виникнення втрат понад величину очікуваних доходів, але не в катастрофічних розмірах для підприємства (причинами можуть бути масштабні порушення бухгалтером податкового законодавства, висування судових позовів до підприємства, викликаних наслідками професійної роботи працівників бухгалтерської служби та інше)
17	Катастрофічний ризик	Вірогідність понесення суб'єктом господарювання втрат набагато більших за своїм обсягом від запланованого доходу (виникає загроза банкрутства підприємства), спричинена діями бухгалтера
<i>За причиною виникнення (характером дій облікових працівників)</i>		
18	Ризик навмисних дій (порушень)	Виникає із-за порушення моральності обліку, яке відбувається внаслідок діяльності або бездіяльності працівників бухгалтерської служби, навмисною недотриманням бухгалтером вимог законодавства, П(С)БО України, посадових інструкцій, інших нормативно-правових актів і внутрішніх розпорядчих документів підприємства, що регулюють ведення бухгалтерському обліку
19	Ризик ненавмисних дій (помилки)	Є результатом недостатньої кваліфікації працівників, їх недбалого ставлення до виконання своїх обов'язків, неправильної організації роботи в частині розподілу обов'язків, виконання роботи з великим обсягом даних, морально-психологічний стан працівника, невідповідність темпераменту виконавця облікової роботи, напружений психологічний клімат в колективі бухгалтерської служби
<i>По відношенню суб'єкта організації та ведення бухгалтерського обліку до підприємства</i>		
20	Внутрішній ризик	Ймовірність понесення втрат (збитків) підприємством в результаті некваліфікованого здійснення професійної діяльності, допущення помилок, бездіяльності або навмисних порушень бухгалтером (за умов відсутності окремого відділу) або працівниками бухгалтерської служби підприємства
21	Зовнішній ризик	Ймовірність понесення втрат (збитків) підприємством внаслідок некваліфікованих дій або бездіяльності суб'єкта підприємницької діяльності, який займається веденням бухгалтерського обліку на договірних умовах

Продовження таблиці 1

1	2	3
<i>За причинами викривлення даних бухгалтерської звітності</i>		
22	Ризик недотримання вимог професійного та державного регулювання обліку	Ймовірність понесення витрат підприємством як наслідок недотримання бухгалтером вимог професійної етики та законодавчо-нормативного регулювання при організації та веденні бухгалтерського обліку, викривлення даних бухгалтерської звітності
23	Ризик варіативності методів бухгалтерського обліку	Ризик вибору необґрунтованого методу обліку для навмисного увалювання розміру фінансових результатів підприємства, що призводить до викривлення достовірності бухгалтерської звітності
<i>За рівнем кваліфікації та обов'язків облікових працівників</i>		
24	Ризики головного бухгалтера (заступника)	Ймовірність понесення витрат або збитків підприємством у результаті невиконання або несумлінного чи некваліфікованого виконання головним бухгалтером своїх обов'язків щодо організації обліку, розподілу обов'язків між працівниками бухгалтерської служби тощо
25	Ризики бухгалтера	Ймовірність допущення помилок та порушень при веденні бухгалтерського обліку, складанні звітності
<i>За сферою виникнення (видом бухгалтерського обліку)</i>		
26	Ризики фінансового обліку	Можливість понесення витрат внаслідок неправильного ведення бухгалтером фінансового обліку (помилки та порушення) та відповідне складання фінансової звітності
27	Ризики управлінського обліку	Вірогідність понесення втрат при прийнятті неефективного управлінського рішення на основі даних управлінського обліку (управлінської звітності)
28	Ризики податкового обліку	Ймовірність понесення втрат при невчасному представленні податкової звітності, нарахуванні та сплаті податків, зборів та платежів, у вигляді донарахувань податків, нарахування пені або штрафів

У філософському аспекті класифікація – це метод пізнання речей і явищ, що дозволяє досягнути істотного прогресу в ефективній взаємодії з ними. Якщо немає класифікації, то немає науки [3]. Будь-яка наука – це збір фактів, що поступово упорядковуються і систематизуються. Відповідно для бухгалтерського обліку як науки, так і практичної сфери діяльності, розуміння самого явища професійного ризику бухгалтера та встановлення причин його виникнення на основі класифікації, є невід'ємною складовою.

Отже, розглянута класифікація (табл. 1) відображає всі можливі види ризиків у масштабі функціонування системи бухгалтерського обліку. Необхідність чіткої класифікації професійних ризиків бухгалтера пояснюється переважно тим, що правильне здійснення обліковими працівниками своєї професійної діяльності забезпечує достовірний та послідовний процес організації та ведення бухгалтерського обліку, передбачення ризиків та врахування факторів впливу на них, застосування найбільш доцільних методів вимірювання та оцінки, що надає можливість зменшити або нейтралізувати негативний вплив при реалізації ризиків.

До основних факторів, які впливають на появу та збільшення ступеня професійного ризику бухгалтера, належать: форма організації та ведення обліку, кваліфікація працівників бухгалтерської служби, графік документообігу, елементи облікової політики підприємства, професійне судження бухгалтера, система внутрішнього контролю, суміщення посад або сумісництво, виконання надурочної роботи, що може стати причиною халатного відношення до виконання професійних обов'язків бухгалтером та іншими.

Висновки та пропозиції для подальших досліджень.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що розвиток науки про бухгалтерський облік – це не лише розвиток його теорії, елементів методів та напрямів, це також розвиток суб'єкта його організації та ведення. Адже саме в бухгалтерському обліку з-поміж інших наук найбільш чітко спостерігається значення суб'єкта та його вплив на економічні відносини. В таких умовах зростає роль професійної діяльності бухгалтера, яка піддається впливу невизначеності та сама є джерелом виникнення ризиків (професійних), що переважно носять інформаційний характер. Настання професійного ризику бухгалтера спричиняє ситуацію, в якій облікова інформація втрачає властиві їй якісні характеристики та цінність, стає небезпечною для використання.

Встановлено, що система бухгалтерського обліку є джерелом виникнення професійних ризиків працівників бухгалтерської служби. Відповідно до цього визначено, що

професійний ризик бухгалтера є сукупністю ризиків, які виникають у процесі організації та ведення бухгалтерського обліку і пов'язані з діяльністю облікового персоналу.

Виходячи з відсутності єдиного підходу до класифікації ризиків, розроблено власну класифікацію професійних ризиків облікового персоналу за наступними ознаками: за аспектами організації бухгалтерського обліку, наслідками (спричиненням нового виду ризику), рівнем впливу на фінансову звітність, впливом на фінансовий стан підприємства, причинами виникнення (характером дій облікових працівників), відношенням суб'єкта організації та ведення бухгалтерського обліку до підприємства, причинами викривлення даних бухгалтерської звітності, рівнем кваліфікації та обов'язків облікових працівників, сферою виникнення (видом бухгалтерського обліку). Дана розробка сприяє визначенню тих видів ризику, які притаманні системі бухгалтерського обліку та, безпосередньо, суб'єктам його організації та ведення.

Тому перспективою подальших досліджень є розробка пропозицій з удосконалення організації бухгалтерського обліку з врахуванням всіх можливих ризиків професійної діяльності облікового персоналу, що дозволить уникнути негативних наслідків ризику та побічних явищ та додаткових витрат, спричинених ними.

Список використаної літератури:

1. *Догиль Л. Ф.* Управление хозяйственным риском: [Учеб. пособ.] / Л. Ф. Догиль. – Мн.: Книжный Дом, Мисанта, 2005. – 224 с. 2. *Shinya K.* Aquilian Liability for Negligent Misrepresentation. *Candler v. Crane, Christmas & Co. in Ceylon* / K. Shinya // *Modern Law Review.* – 1955. – Vol. 18. – P. 398-401. 3. *Ценёв В.* Совершенная классификация [Електронний ресурс] / В. Ценёв // – Режим доступу: <http://psyberia.ru/remarks/sclass>.

ВИГІВСЬКА Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри господарського і фінансового контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- організація та методика бухгалтерського обліку діяльності підприємств в умовах ризику;
- обліково-аналітичне забезпечення процесу управління господарськими ризиками